

*

CONSTANTIN C. GIURESCU :

„ROMÂNI, POPOR CARE S-A LUPTAT VEACURI DE-A RÎNDUL SĂ-ȘI APERE LIMBA, OBICEIURILE, PÂMÎNTUL, PERSONALITATEA“

S-a născut la Focșani în 13/26 octombrie 1901. Decedat la 13 noiembrie 1977. Absolvent al Liceului „Gh. Lazăr” și al Facultății de filozofie și litere din București. Membru al „Societății din Paris” (1923—1925).

Doctor docent în istoria românilor din 1925; conferențiar universitar de la 1 ianuarie 1926; profesor agregat la 1 martie 1927, profesor titular la 1 martie 1930.

Opera sa însumează pînă în prezent peste 350 de titluri. Dintre lucrările mai importante : „Istoria românilor”, ediția din 1935—1946 (5 volume); „Sinteză rezumată a istoriei românilor”, din 1942; „Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă azi”, 1971 (în colaborare cu Dinu C. Giurescu); Monografia „Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea”; „Transilvania în istoria poporului român”; „Viața și opera lui Cuza Vodă”; „Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre”; „Istoricul orașului Brăila”; „Istoricul podgoriei Odobeștilor”; „Contribuții la istoria științei și tehnicii din veacul XV — începutul veacului XIX”; „Contribuții la studiul originei și dezvoltării burghiziei pînă la 1848”; „Formarea poporului roman”; „Istoria pădurii românești”; „Memoriile”, vol. I; „Probleme controversate în istoriografia română”; „Jurnal de călătorie”, ed. II; „Scurtă istorie a Românilor” (pentru tineret îndeosebi).

În 1968 a conferențiat în trei universități din Anglia și în 16 universități din Statele Unite. În 1972 a tînuit un curs de civilizație românească în semestrul de primăvară la Universitatea Columbia din New York, precum și conferințe în alte patru universități americane.

În 1975 a participat la Congresul internațional de istorie de la San Francisco, iar în 1976 și 1977 la Sesiunea de comunicări

închidate sărbătoririi Centenarului independentei de stat a României și aniversării Bicentenarului independentei Statelor Unite.

Decorat cu ordinul „Meritul Științific” clasa I.

Om de știință emerit al Republicii Socialiste România.

A fost membru al Academiei Republicii Socialiste România și membru al Academiei de Științe Sociale și Politice.

Tatăl său a studiat istoria. Era conferențiar de istorie la Universitatea din București și membru activ al Academiei Române. I se crease catedră de profesor în toamna anului 1918, dar a murit tocmai atunci în timpul unei epidemii de gripă spaniolă. A murit fără să știe că fiul său, în vîrstă de 17 ani la data aceea, se va dedica, de asemenea, studiilor de istorie.

„În primele patru clase de liceu nu eram fixat asupra drumului pe care urma să-l aleg. Apoi am optat pentru real. Nu regret deloc, matematica fiind înainte de toate o excelentă disciplină, indiferent de ceea ce vrei să devii în viață. Eram coleg de clasă cu Euse Carafoli. Exersam împreună în vacanța dinaintea clasei a VIII-a, rezolvam problemele și el și eu, dar învăță jongla, găsea mereu și soluții geometrice, nu doar algebrice ca mine. Așa am înțelese că n-am bosa matematicii. Pe de altă parte începuse să mă atragă istoria. Vroiam să-i spun tută că n-am schimbat hotărîrea și mă voi apuca de istorie. Ceva însă m-a reținut, probabil teama să nu mă considere nehotărât, neserios. Si astăzi mai regret că nu i-am mărturisit tatălui meu înainte de a muri că voi studia istoria. Tare să ar fi bucurat”. Familia Giurescu e un exemplu tipic de familie care trăiește din tată în fiu pe meridianul aceleiași vocații. Fiul profesorului Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, are aceleași preocupări. Este profesor de istorie la Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu”, autor sau coautor, împreună cu tatăl său, al unor numeroase și remarcabile studii și lucrări de istorie. „Am dat diferențele de la real la modern, mi-am completat cunoștințele de latină și l-am rugat pe Vasile Pârvan, bun prieten cu tata, să-mi permită audierea cursului de greacă veche finut de un asistent al său. Ele o înță-a opta, să-mi pregăteam la matematică, la dis-

ciplinelle sectiei moderne și la greaca veche. La noi în familiile a existat o predispoziție pentru cercetarea istoriei. Celula copiilor capătă prin ereditate o anumită predispoziție, cred asta. Niciodată nu mi-a impus, niciodată fiul meu să se dedice studiului istoriei”.

În fruntea șirului de profesori care l-au format, Constantin C. Giurescu îl așază pe tatăl său. „Datorez mult metodei și operei sale. Sunt de asemenea îndatorat lui Dimitrie Onciu, Vasile Pârvan, lui Demostene Russo și lui Simion Mehedinți. M-am impresionat și cursurile lui Nicolae Iorga, nu însă și metoda lui”. Tată cum a evocat Giurescu pe maestrui săi în discursul de recepție la Academie: „...Îl vad aieveau pe Dimitrie Onciu cu chipul lui dacic, cu fruntea mare, cu părul dat pe spate, cu barba încadrindu-i fața, cu glasul lui puternic și grav care făcea uneori să trezură pe timarii ce intrau pe porțile Universității. Și-l aud rosimdu-și prelegerile, în care știința severă se impletea cu iubirea de patrie. Am fost ultima serie de studenți care i-am ascultat cuvîntul. Eram amestecati atunci, în anul înfățișat, la începutul lui notembrie, tineri de dincouace de Carnăpați, cu tinere venite din Transilvania și din Basarabia, să-si facă studii superioare la București, în capitala țării unite. Dimitrie Onciu se bucura de o mare autoritate. Ceea ce caracteriza cursul și în special seminarul său era documentarea exigență, fiecare afirmație trebuind să se sprijine pe o dovadă certă, autentică. Îl aud spunând — și uneori o spunea foarte apăsat studentului care și susținea lucrarea de seminar: „Pe ce te bizui dumneata? Unde-i documentul?“ Pe drept cuvînt Dimitrie Onciu poate fi considerat profesorul care a introdus o metodă severă, critică, în cercetarea istoriei românilor și care a întemeiat o școală. Dar bucovineanul Dimitrie Onciu din satul Straja a fost și un mare patriot. Când ne vorbea despre momentele de glorie ale trecutului, cînd evoca figurile marilor domni și voievozi, vocea sa căpăta un accent, o putere și o căldură care ne înșufleteau și ne cutremurau. Mi-aduc aminte de un ceas unic și greu, în ianuarie 1918; eram în timpul războului pentru întregirea statului național; o mare parte a țării, inclusiv capitala, se afla sub ocupație străină; era o vreme de lipsuri, de nesiguranță și de teamă. S-a făcut atunci o slujbă de pomenuire, la Mitropolie, pentru Mircea

cel Bătrîn, de la a cărui moarte se împlineau 500 de ani.

Am auzit atunci pentru înțâia dată — eram elev de liceu — glasul lui Dimitrie Onciu. Cînd a evocat figura eroului, „prințipe între creștini cel mai vitez și cel mai ager“, cînd a pomenit titlul, măret, al acestui voievod, stăpînitor al Ambasului și Făgărășului, al Banatului de Severin, al ambelor laturi ale Dunării, pînă la Marea cea mare și stăpînitor al cetății Dîrstorului, am simțit atunci, toți cei ce eram de față, cum prin glasul lui Dimitrie Onciu vorbeau însăși istoria și că dreptatea noastră avea să biruie.

Vasile Pârvan a fost pentru noi, cei ce am avut norocul să-i audiem cursurile și să lucrăm în seminariul lui, întrumăchiparea însăși a „magistrului“. Savant, stăpînind arhitectonică operei de sinteză, erudit în stare să zăbovească la săpaturile arheologice zile și săptămîni asupra unui amănunt nedescifrat, interat avind darul rar de a evoca, într-o formă superioară, oameni și fapte, filosof căutînd a lămuriri sensurile adînci ale acțiunilor omenești și năzuința oamenilor de a cunoaște cele necunoscute, el înțelegea studenților săi multiplele aspecte ale unei personalități excepționale.

Sala cea mare, sala a patru a vechii clădiri a Universității

studenților de la istorie și de la celelalte facultăți, dar și lume din oraș, tineri și bătrîni, femei și bărbați — să-i asculte cuvîntul.

Dar Vasile Pârvan a fost și un mare patriot, iubind cupatimă pămîntul strămoșesc, trecutul de luptă neconvenită, de suferință și creație, pe cei mulți care au dus întotdeauna greul, îndemnînd mereu la munca sfîrșitoare și cinstiță, creațoare, pentru a asigura viitorul.

Prima prelegere universitară a magistrului, pe care am ascultat-o — eram încă în liceu, în ultima clasă — a fost aceea de deschidere a cursului său, îndată după război, în noiembrie 1918. O consacrase, sub titlul „Au căzut pentru libertate“ studenților morți în războiul pentru înreguirea statului. Sala, arhiplină; în primele rînduri, îmbrăcați în negru, părînții celor căzuți. Au și acum cuvintele magistrului: „Cu anii lor cei tineri au înmulțit anii nesfîrșiti ai patriei. Soven bland, copiii mei, somn lim“. Si am văzut în acel moment de tensiune maximă lumea plîngînd fără a se putea stăpîni. Această scenă, pe care nu voi uita-o pînă la

sfințitul zilelor, îmi revine cu putere în fața ochilor de către ori mă gîndesc la profesorul meu drag, Vasile Pârvan.

Am ascultat trei ani la rînd prelegerile lui Nicolae Iorga. Era fascinant cursul său, scîntietor foc de artificii și totodată caleidoscop în permanentă schimbare, prin intensul proces al asociației de idei. Avea o rară știință de a perinda evenimentele prin fața auditoriului și talentul de a le racorda la realitatea contemporană, la evenimentele și oamenii zilei. Seminar propriu-zis n-am făcut, căci la seminar vorbea tot el, completînd cursul; rar, cînd întreba pe cite unul dintre studenți vreun detaliu bibliografic. De aceea, în ce privește metoda de lucru și tehnică disciplinelor istorice, nu pot spune că am fost circaul lui Nicolae Iorga. Î-am admirat patriotismul, într-adevăr copleșitor, mai ales în ceasurile grele ale națiunii, i-am admirat talentul, dar nu m-am simțit aproape de marele feudal al științei. Privit în perspectivă istorică, este însă evident că Nicolae Iorga a reprezentat una din personalitățile cele mai de seamă pe care le-a dat națiunea noastră, nu numai în istoriografie, dar în cultura românească în general.

Demostene Russo, profesorul meu de limbă și civilizație greacă, medie și modernă, a fost tipul eruditului. De o scrupulozitate științifică extremă, era în stare să zăbovescă luni întregi asupra unui detaliu și prefera să amâne publicarea unei lucrări decât să dea nedesavîrșită. Din cauza aceasta, din cauza griji de a verifica și a perfecta, a rămas scrisoare numai în mică parte sinteza ce trebuia să înrumene viața sa de cercetător al relațiilor milenare dintre români și greci. S-a adeverit o dată mai mult proverbul că „mai binele e dușmanul binelui“. Îi placeau florile; comanda bulbi de lalele în Olanda; multe seri plăcute am petrecut noi, cățava dintre elevii lui, în grădină, în mijlocul florilor, lîngă butuci de vîță-de-vie, discutînd; avea un spirit caustic, incisiv, necrutînd pe ceilalți și, deseori, nici pe sine însuși. Dar sub această aparență se ascundea o inimă generoasă, receptivă la greutățile, îndoivîile și speranțele circailor lui pe care î-a ajutat și în știință și în cariera lor universitară.

Prelegerile profesorului Simion Mehedinti ne arătau strînsa legătură dintre geografie și istorie, cea dintîi fiind istorie statică, surprinsă într-un anumit moment, cea de a

două geografie în mișcare. Le-aș defini astăzi drept cele două modalități ale spiritului uman de a concepe realitatea înconjuroare, în timp și în spațiu. Drept urmare, aceste două discipline au un cîmp larg de aplicare, punctul de vedere istoric putînd privi toate disciplinele, de la matematici pînă la filosofie, iar cel geographic aplicîndu-se atât în economie, cît și în lingvistică. Congresele anuale de geografie, finite în diferite orașe ale țării, sub conducerea lui Mehedinți, congresul care participam, student fiind, cu mult interes — nu aveam ceva similar la istorie — completau în chip fericit cursul și seminarul. Adaug că profesorul publica cele mai bune lucrări de seminar în Buletinul Societății de Geografie — iar mai înainte și în Anuarul de geografie și antropogeografie; alte lucrări de alt caracter puteau apărea în Convorbiri literare pe care el le-a condus multă vreme. În această din urmă revistă s-a tipărit în 1919 — eram încă la liceu — prima mea încercare: o recenzie critică a studiului lui Stefan Longinescu despre „Asezărîmîntul și legătura lui Mihai Vodă“.

Fără să-l fi avut profesor, fără să-i fi ascultat cursul și urmat seminarul — a închis ochii în toamna anului 1918, la 43 de ani, victimă a gripei spaniole care a secerat mai multe fizante decât au pierit în tot războiul mondial prim — am fost totuși adînc influențat de metoda de lucru și de concepția istorică ale părintelui meu Constantin Giurescu. L-am văzut adesea cum lucra, cum redacta de câte două și uneori de trei ori un aliniat pînă ce era multumit. Argumentarea lui avea rigoarea matematicii; întemeiate pe un bogat material documentar, în mare parte inedit, concluziile lui erau de nezdrujincat. Așa s-a înfățișat și manuscrisul său ultim, „Despre boieri“ care trebuia să apară în Memorile Secției Iсторice ale Academiei unde apăruseră și celelalte două privind clasa românilor sau vecinilor, manuscris care însă n-a putut apărea în amintile Memoriilor — voi arăta cu alt prilej și în alt loc, pricina — și pe care l-am publicat apoi, în 1920, la „Cartea Românească“. Am văzut cărțile lui adnotate, cu observații pe marginea textului, am văzut cum erau întocmite fișele ce cuprindeau documente copiate sau rezumate de el la Arhivele Statului. Să l-am auzit adesea spunând, în conver-

săjile pe care le avea cu colegii și prietenii lui, Ion Bogdan și Demostene Russo, că prima datorie a istoricului este să spună adevarul. Metoda lui severă de lucru — facuse parte din prima serie de studenți ai lui Dimitrie Onciu — și noua tareă concluziilor lui l-au impus curînd atenției contemporanilor. A fost atles membru corespondent al Academiei în 1909, iar membru activ în mai 1914, la treizeci și nouă de ani. La Universitate era însă numai conferențiar; de multă vîrstă ca profesor n-a mai apucat să se bucură, ea sosind în penultima zi a vieții sale. Părintelui meu îi dătoresc în primul rînd formația mea ca istoric. Mă închin amintirii lui și-i aduc lui și tuturor profesorilor mei — de la școală primară Iosif Genilie, de la Liceul Gheorghe Lazăr și de la Facultatea de filosofie și litere un omagiu de afecțiune și recunoștință“.

La 29 de ani, Constantin C. Giurescu era profesor universitar titular. La 34 de ani, autorul unui tratat de Istoria Românilor, „Mi s-a reproșat atunci de către Nicolae Iorga că am îndrăznit să scriu o Istorie a românilor la o vîrstă cînd omul cu zmerenie învață. Am controlat la ce vîrstă scriseseră Hasdeu, Xenopol și însuși Iorga sintezele lor. Rezultatul: toți la 34—35 de ani, adică la aceeași vîrstă ca și mine“.

Din afirmații transante, din numeroase accente și reveneri, profesorul Giurescu proclama înțîia mare datorie a istoricului: „Să spună adevarul. Neadevărul poate oferi un succes treceător, atât. Numai adevarul durează. Numai prin adevar istoricul slujește nația sa șiumanitatea“. Dintre cele două faze ale activității oricărui istoric — reconstituirea trecutului, apoi judecarea celor întîmplate — Giurescu nu înclina mai mult spre una decât spre cealaltă. Le consideră deopotrivă de importantă. „Reconstituirea nu se termină efectiv răciotă, preținând metodă și rigoare. Istoria noastră nu e decît în linii mari reconstituită. Neconvenit apăr lucruri noi și importante. În 1966 am adus de la Viena 85 000 de pagini de documente inedite, privind istoria noastră din veacul al 15-lea pînă acum. Statul a alocat fonduri mari pentru cercetări arheologice. Ele scot mereu la iveala material necunoscut. Se înmulțesc știrile despre dacii. La Ocnița s-a descoperit ceramică purtătoare de scriere greacă și latină datînd din ultimul veac dinaintea erei noastre și

din primul secol al erei noastre — atestat că dacii știau să scrie cu litere grecești și latinești. Istoria noastră de la 1918 înceoace are numeroase aspecte încă neelucidate făcind necesare o serie de cercetări. Cecalaltă operațiune este judecarea celor întâmpilate, aprecierea trecutului realizată prin raportare la vremea în care se scrie. Fiecare epocă are un anumit fel de a privi lucrurile. Faptele rămân aceleasi și se îmbogățesc, judecarea lor poate să se schimbe. În limitele obiectivității, istoricul are latitudinea să accentueze în fiecare epocă fie aspectele sociale, fie cele economice, diplomatice etc.“ Giurescu mai susținea obligativitatea ca toate acțiunile, instrumentele și rationamentele istoricului să se afle sub fauldurile dictomului lui Tacit : *Sine ira et studio*. Fără ură și fără părtinire este unghiul psihologic, unghiul de obiectivitate din care trebuie atacat materialul istoric. „Istoria e o disciplina complexă. Prin scopuri e știință, trebuie practicată cu sprijinul metodelor riguroase în vedere a extragerii adevărului. Dacă nu cunoaște întreg adevărul sau dacă nu e cazul să-l rostească, istoricul e obligat, în schimb, ca tot ce spune să fie adevarat“.

Poporul nostru e o insulă de rezistență romanică care avea să nu se scufunde niciodată. Sîntem coboritori de 2000 de ani din daci și romani. Vînturile aspire ale istoriei n-au reușit să ne spulbere ori să ne strămute. Giurescu era unul dintre istoricii pregătiți și pasionați să probeze toate temelurile noastre. Cheetiunea etnogenezei poporului roman, cea dintîi în importanță pentru oamenii acestui pămînt din jurul și din lăuntru îl cetății Carpaților, a exercitat asupra lui o inegalabilă fascinație. Cu o documentare copleșitoare prin tăria și multimea lor belor, prin corelarea lor minuțioasă, cu un aparat științific înaltă formă de manifestare a iubirii adevărăte de țară, Giurescu argumentează solid nașterea poporului roman și continuitatea sa pe meleagurile de bastină. Om de știință refractar la afirmațiile subțiri, friabile, rezultate din speculații, din subiectivism și calcule politice, din incapacitatea unora de a plonja pînă în adîncul faptelor pentru a scoate de acolo, puțin cîte puțin, adevărul, Giurescu avea

să respingă infantila sau tendențioasa opinie cupă care formarea și dăinuirea poporului roman pe teritoriul carpato-dunărean ar fi o enigmă sau ar fi de miracol. Menirea omului de știință este de a tăia cu laserul mintii asa-zisele miracole și de a arăta că ele sunt în realitate procese complicate, articulatii ascunse de cauze și efecte pe care cunoașterea ratională le poate face cel mai adesea văzute din nevăzute și înțelese din neînțelese. Pe Giurescu aveau să-l îspitească numeroase date cu semnificație deloc diluată ținute în subsol, sau nici măcar acolo, de către alți istorici. Aveau să-l captiveze cercetarea unui imens șuviu de documente, să-l atragă metoda istoriei comparate. Punctele sale de vedere despre etnogeneza poporului roman devin imposibil de atacat în limitele bunei-credințe. El ajunge să demonstreze firescul procesului de formare al românilor, asemănarea acestei geneze cu procesele de constituire ale tuturor popoarelor române din Europa. „Au trecut aproape două sute de ani de când a început discuția asupra istoriei poporului nostru în îndelungat și întunecatul mileniu al migrațiilor, adică în răstimpul dintre părăsirea Daciei Traiane de către armata și administrația romană (271–275) și ultima năvăire, cea a tătarilor din 1241. A apărut mult material documentar nou mai ales în urma săpăturilor arheologice ; s-au publicat studii de istorie, de lingvistică, de etnografie. Chiar dacă nu s-a lumenat deplin, în toate privințele, răstimpul amintit, un lucru este însă astăzi, pentru mine, clar stabiluit — am spus-o și cu alt prilej — și anume formarea poporului roman nu e o „enigmă” și nici un „miracol” — ușa cum s-a afirmat nu numai de către unii istorici și lingviști străini, dar și de unii români — ci un fenomen normal, asemenea celui care a dus la formarea poporului francez, a celui italian, spaniol și portughez, adică a celorlalte popoare române.“

La toate aceste popoare române constatăm mai întîi un element etnic de bază : galii în cazul francezilor, celtiberii în cazul spaniolilor și portughezilor, galii în nord, etrusci în centrul în cazul italicilor. La români au fost daco-gegii, ramura de nord a traciilor. Peste acest element de bază autohton au venit coloniștii români, aducînd cu ei limba latină populară, civilizația și cultura romană. Acești

colonişti au asimilat într-o perioadă de timp variabilă după imprejurări și după mărimea numărului coloniștilor, elementul de bază autohton, dind naștere unor sinteze etnice : galoromanii în Galia, dacoromanii în ținutul carpato-danubian, iberoromanii în Spania și Portugalia, romani în Italia. Asupra acestor noi sinteze etnice s-a exercitat acțiunea elementelor migratoare : germanice în vestul Europei și în Italia, slave în sud-estul Europei. Astfel, în Galia s-au asezat francii — care au și determinat numele poporului francez — precum și vizigoții și burgunzii, în Spania vizigoții, în Portugalia suevi, în Italia de nord longobarzii — de la care vine numele Lombardiei — în Italia centrală vizigoții, ostrogoții și herulii, în ținutul carpatodanubian slavii. Toate aceste elemente migratorii au sfârșit însă prin a fi assimilate, la rîndul lor, de populațiile române pe teritoriul cărora se asezaseră. Francii și-au pierdut limba lor germanică, au adoptat limba galoromanilor, au dat însă numele lor nouului popor, francezii. La fel în Italia, longobarzii și-au pierdut limba lor germanică, au adoptat limba supusilor lor români și s-au topit în mijlocul acestora. La fel în Spania și Portugalia : vizigoții și suevii au fost assimilați, pierzându-și limba. Tot așa s-a întâmplat și în ținutul carpato-danubian : slavii s-au topit în mijlocul dacoromanilor. Constatăm prin urmare că popoarele romanice de astăzi din Europa sunt rezultatul unei duble assimilații : mai întîi a elementului de bază, autohton, de către elementul roman și apoi a elementelor migratorii de către populațiile române peste care s-au asezat. Aceasta este procesul în liniile mari. Sau mai adăugat în fiecare țară și unele elemente migratorii secundare, de mai mică importanță : astfel, arabi în Spania, Portugalia și sudul Italiei, normanzi în Franță de nord și în Italia de sud, ghepizii germanici, alani iranieni, pecenegii și cumanii turcici în ținutul carpato-danubian. Bineînțele și aceste elemente migratorii secundare au fost assimilate, ca și cele principale. Există deci un perfect paralelism între formarea poporului roman și formarea celorlalte popoare române.

Protagonist în investigații, Giurescu știe să se îndrepte spre punctele cardinale ale unei cercetări, să așeze grinzile în jurul cărora se reface imaginea apariției și dezvoltării unui popor, imaginea măreției și martirului său. Te face

să simți sterilitatea unor puncte de vedere găuoase care dau tircoale adevărului încercând să-l începozeze. Dezbătind etnogeneza poporului nostru, el se oprește și scrutează încă mai lajos acolo unde tabla istoriei era cam goală sau mișgălită cu erori. „Cum de romanizarea a invins în Dacia în mai puțin de 170 de ani, în vreme ce a eşuat în alte țări cucerite, aflate în stăpânirea legiunilor și administrației României timp mai îndelungat? Cum se explică această extraordinară putere a romanismului dacic? Cum s-a putut ca, într-un interval așa de scurt, să prindă el rădăcini atât de puternice? Răspunsul, după părerea noastră, nu poate fi decât unul singur : romanismul a biruit în Dacia fiindcă el reprezenta o civilizație superioară, o creație materială și de cultură care să intreagă evoluție multiseculară și ca atare a cîștigat pe autohtoni. Această, treptat, convinsă și atrași de avantajele vieții romane, au învățat limba cuceritorilor, și-au însoțit numele lor și s-au romanizat. Dacă romani nu izbuteau să cîștige pentru civilizația și cultura lor pe dacii, s-ar fi întâmplat și la noi ce s-a întâmplat în Panonia și în Britania : dispărea treptat romanismul. Fiindcă numai cu funcționari și cu oameni veniți din altă parte nu poți imprima unui ținut un nou aspect, o nouă viață. Trebuie să ai neapărat și concursul băstinașilor, care să se simtă atrași spre această nouă viață“.

Un alt punct delicat în chestiunea etnogenezei poporului nostru în vederea elucidării căruia Giurescu intervine cu argumente massive, sobru minuite, este cel referitor la cum anume s-a desfășurat retragerea legiunilor și administrației romane din Dacia Traiană, cum a fost părăsită această provincie? Pentru a dovedi precaritatea poziției adversarilor continuății noastre, Giurescu admite, la un moment dat, prin reducere la absurd, ideea că Dacia Traiană ar fi fost părăsită nu numai de către armată și funcționari din administrație, ci de către imensa majoritate a populației, în total aproximativ un milion de oameni. Admitte ipoteza golirii de locuitori a Daciei Traiane și strămutarea acestei mase enorme, rezultată din contopirea romanilor cu dacii, dincolo de Dunăre. Dacă așa s-ar fi întâmplat, atunci de ce — se întrebă profesorul Giurescu — acest

milion de suflete s-a stins fără să lase nici o urmă în noul teritoriu? De ce existența lor nu e marcată prin absolut nimic în fața dobindită? „Cum a fost posibil să nu se găsească nici o inscripție de la vreun cetățean dintr-acei mu-tati? Foarte curioasă această tacere umanimă, dacă am admite strămutarea întregii populații. Foarte naturală, dimpotrivă, dacă n-au trecut dincolo de Dunăre decât trupele, funcționari și bogățiașii.

Părerea noastră e că n-au trecut decât aceștia. Așa era și normal dealtel. Istoria ne arată că în toate timpurile și la toate popoarele, mulțimea aceea legată prin îndeletni-cirile ei de pământul care o hrănește, mulțimea nu fugeră. N-au fugit nici galoromanii în fața francilor, n-au fugit nici italienii în fața goților, și apoi a longobardilor, n-au fugit nici, mai târziu, sârbii, grecii și bulgarii în fața tur-cilor. N-am fugit nici noi în fața tătarilor, aşadar, nici stră-moșii nostri, daco-romani, în fața goților. S-au retrас, evident, în primul moment, în locuri mai ferite, prin pă-duri, prin văi ascunse, dar de plecat n-au plecat. Unde erau să se ducă, dealtel, plugarii, păstorii, mici meșteșugari, orașenii fără avere din Dacia Triumfă? Pește Dunăre, în Moesia? Găseau un pămînt mai sărac, în schimb, aceleași primejdii, aceeași nesiguranță ca acasă și, în plus, pe per-ceptorul roman.

Bună simt orată că o mutare în masă a populației din stînga Dunării a fost o imposibilitate. Daci, romanizați acum, au continuat să aibă și să semene, să crească vite, să cultive viața-de-vie, să scoată sare și aur din pămînt, să pes-cuască și să-și facă singuri unelele și armele necesare, asu-cum să facă și mai înainte, în epocile când dominau scitii, apoi celții și la urmă românii. Goții nu erau doar nici prima, nici ultima stăpînire străină pe care au suportat-o autohtonii pămîntului nostru. Si în orice caz, nu au fost mai cumpărați decât hunii, nici decât tătarii. Alături de dacii romanizați au rămas, ducând viața acestora, și urmașii ve-teranilor așezati pe pământul rodit al Daciei, precum și atâția dintre orașenii săraci, care au ușorat destul timp — de pe la 250 înainte — să se învețe cu noiii stăpînitori și cu noile condiții de trai. A rămas această întreagă popu-latie, cu limbă ei romanică și cu numele de romani, la care a trinut îndeosebi. Sintem singuri dintre popoarele roma-

nice — abstractie făcind de fragmentul etnic, redus la număr al romanșilor (retoromani) — care păstră numele stăpînitorilor de odinioară. Francezii s-au numit astfel de la neamul germanic al francilor; spaniolii și italienii au luat numele ţării respective; portughezii pe acela al pri-meii lor capitale (Porto Cale, Portu Cale, din vechiul Por-tus Cale, azi Porto); numai noi am păstrat numele cel vechi. Poate tocmai unde am fost înconjurăți din toate părțile de neromanici — germani, slavi, asiatici — de aceea am ținut mai mult la acest nume care amintează originea noastră diferită.

Pentru dovedirea continuității popoarelor românești în spațiul carpato-dunărean totuși istoricii nostri de seamă au adunat mărturie lîngă mărturie, construind treptat un ar-senal probator pentru eternitate. Ei au făcut pământul să grăiescă. Din pînătul gliei strămoșești au ieșit și ies me-reu la iveală documente arheologice care își dau parcă mină, compun un fel de cor al spiritului strămoșilor noștri, al încrederii și legitimității noastre. Un cor al căruia înnun-se va stinge niciodată. Un cor despre traful românilor nicicind întrerupt, petrecut de-a pururi aici. Un cor pentru urechea lumii. Un cor despre dreptatea unui popor care nu vrea să aibă parte decât de vatra strămoșilor săi. Limba pe care o vorbim împlinescă și ea calitatea de martor pen-tru existența permanentă a populației daco-romane în stînga Dunării. Paginile dedicate de Giurescu temei etno-genezei și continuății săintelor, săintăbiruitoare, îți dobindesc adeziunea mintii și a conștiinței prin probitatea stăpînă peste ele. Nu afirmă nimic fără acoperire, înain-tează numai ținând în mîini dovezi care luminează, se sprijină mereu pe cîte un document solid, iar cînd un anume izvor în favoarea „stăruinții românilor în Dacia Triumfă”, ca să întrebuițăm o minunată exprimare a lui Dimitrie Onciul, nu i se pare suficient de lîmpede, Giu-rescu menționează atunci onesta lui refinere și vine cu mărturii suplimentare convergente, pentru a nu rămîne nici o fisură pe unde să se poată strucura îndoiala sau vreo replică de cusurgiu. În opera de inventariere, istoricul are adesea incertitudini ori puncte de vedere care nu coincid sau care contrazic opiniiile altora. „Ori de cîte ori am avut o îndoială, de cîte ori n-am fost sigur, am spus-o, n-am

ascuns-o. A constituit pentru mine un îndemn spre cercetare minuțioasă". În orice domeniu, fiecare autoritate poate avea puncte de vedere, opinii, vizioni, neconcordanțe cu ale celorlalți consacrați. Nu e posibil să existe aliniere, nici nu e de urmărit aşa ceva. Profesorul susține că se pot confunda mai multe puncte de vedere, în speranța ajungerii la adevar.

Iată ce scrie după zeci de ani de cercetare a problemei existenței românilui pe pămîntul de care nu s-a despărțit niciodată : „În ce privește continuitatea tuturor popoarelor românice pe teritoriile pe care locuiesc astăzi, există același paralelism. I-a trecut oare cuiva prin minte să nege sau să conteste continuitatea poporului francez în Galia, a celui spaniol și portughez în Peninsula Iberică sau a celui italian în Italia? A admis oare vreun istoric că galoromanii și-au părăsit locuințele, plecând din Galia peste Alpi sau peste Pirinei ori peste strîmtoarea Gibraltar în Africa, pentru a se întoarce mai târziu, după sute de ani, în vechiul teritoriu? Simpla formulare a unor asemenea întrebări arată lipsa lor de temei, totala lor înanitate. Tot așa și în Dacia. Dealtele, pînă la finele secolului al XVIII-lea nimenea nu și-a închipuit că ţărani, păstorii și meșteșugarii daco-romani ai finutului carpato-danubian, avînd drept centru Transilvania, au putut să și părăsească locuințele ancestrale pentru a trece peste Dunăre în Balcani, de unde să se întoarcă după multe secole, îndărât. O asemenea teorie, absurdă, a fost formulată numai după ce au intervenit considerente de ordin politic, nu științific, cu scopul de a combate dreptul poporului român asupra Transilvaniei, drept întemeiat pe vechime, pe număr și pe muncă.

Concluzia tuturor argumentelor rezultînd din mărturîile izvoarelor istorice, din cercetările arheologice, din studiul limbii și al toponimiei este una și aceeași: populația daco-romană, provenind din assimilarea dacilor autohtonî de către coloniștii romani, a continuat să locuiască, fără întrerupere, înimul carpato-dunărean cu central în Transilvania și după ce legiunile și administrația romană au fost retrase. În acest timp i-au găsit popoarele migratoare începînd cu goții, continuînd cu slavii și ispravînd cu unguri, turci și tătarîi. În acest cadrul territorial s-a

constituit poporul român, proces de etnogeneză care a durat mai multe secole și s-a încheiat în veacul al X-lea, odată cu asimilarea completă a slavilor. În această perioadă, izvoarele bizantine, slave și maghiare atestă pe români sub numele de vlahi și volohi, net diferențiați de celealte popoare. Cînd, cu prilejul unei sărbătoriri a colonizării săsienilor în Transilvania, unul dintre aceștia a întrebăt pe un țăran român din partile Sibiului dacă ar putea și români face o asemenea sărbătorire, țărani român i-a răspuns : „Noi nu avem ce să sărbătorim, pentru că nu suntem veniți de aia! Noi suntem de aici“. E un răspuns care, izvorit din conștiința populară, întragește admirabil concluzia cercetării științifice, respectînd realitatea istorică.

Amintesc profesorului Giurescu opinia conform căreia istoria ar fi dat faliment, neîncredere una în reconstrucțurile istorice, în știința istoriei. „Am părere proastă despre acești denigratori, cei ce blamează știința istoriei nu știu ce spun. Într-adevăr, istoria nu e o știință exactă precum fizica, dar are comuni cu științele exacte efortul pentru cunoașterea adevărului. Omul vrea să știe cele cîte s-au întîmplat, vrea să cunoască trecutul lui și al țării lui, iar pe cît posibil să intuiască, să discearnă și ceea ce va fi“. Istoria fiecărui timp și fiecărui loc este o realitate fabuloasă, neomogenă, conține evenimente, atitudini, reacții, idei și sentimente uneori greu de alăturat. Frații Goncourt spuneau că istoricii sănt povestitorii trecutului. Toți marii istorici ai lumii au aspirat însă conștient sau inconștient, cu mijloace de investigare și în numele unor concepții mai rudimentare sau mai evolute, nu doar să rostească povestea trecutului care învăluie de cele mai multe ori adevărul, nu doar să reconstituie într-un mod usuratic ori romântat neliniștea timpurilor apuse. Adevărurile istoriei sunt dintr-înțele mai importante atât pentru existența unui popor, cât și pentru umanitate. Ele reprezintă monumente care se cer din ce în ce mai fidel reconstituite, prin față lor trecînd generațiile pentru a desluși și cuprinde sensurile adînci ale destinului național, pentru a le adresa întrebări contemporane și a primi răspunsuri care fac legătura între trecut, prezent și viitor. Adevărurile istoriei nu fac rău celor incăzîți de bună-credință. Iar dacă uneori nu fac bine, asta

e din vina acelora buimăciți de vanitate și de scurtinea existenței lor, în comparație cu durata istoriei și cu durata popoarelor. „Istoria nu e o simplă poveste, ea comportă explicarea trecutului. Nu ajunge înșirarea evenimentelor, trebuie să stiu de ce s-au petrecut așa și nu altfel. Aceasta este noul punct de vedere al istoriografiei moderne. Si cei vechi încercau să ofere explicării, dar ei interpretau evenimentele drept urmări ale voinței divine sau ale acțiunii unor personalități. Astăzi avem explicații mult mai adânci. Istoria a existat de când lumea și va dăinui cât va fi lumea. Ce-a fost, ce este și ce va fi cu popoarele și cu omenirea nu sunt simple întrebări de curioși. Toate popoarele cu personalitate vădesc interes pentru trecutul lor. Cea din urmă doavădă, interesul pentru istorie care a cucerit America. Misiunile istorice americane au împînztat global pornește să cerceteze trecutul popoarelor care stau la baza poporului american.

Din studiul trecutului trebuie extras ceea ce poate înțări sufletul nației. Istoria este o scară de valori, o forță educativă. Ea trebuie să fie adevarată. Nu se poate educa, n-ai cum spori și întări spiritul unui popor cu ceva care nu corespunde adevărului. Nici o nație n-are o istorie fără umbre. Pentru funcția educativă a istoriei trebuie alese din mulțimea de personaje și de evenimente, acelea care întruchipează virtuțile cardinale ale poporului, în stare să-i sporească puterile morale și spirituale. Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Cuza, în cazul românilor, sint asemenea personalități ale neamului. Eroii noștri care ilustrează lupta pentru libertate și dreptate socială, un Horia, un Tudor, un Bălcescu, la fel“.

Spre deosebire de toti cei ce s-au ocupat de existența românilor în mileniul migrațiilor, istorici de-ai noștri ori străini, Giurescu a enuntat un punct de vedere care avea să schimbe o credință unanimă împărtășită pînă la el, strîngînd dovezi ce subliniază rostul și puterea cădurii în trecutul românilor, al cădurii nu al muncelui. Adăpostul nostru și casa noastră în vremurile de restrînte ale întunecătorii ev mediu timpuriu a fost căderea, strămoșii noștri au rezistat nu retrăgîndu-se în munți, ci în căduri, cădurile existind nu doar la munte, ci și la câmpie. „Trebui să arăt că muntele ca loc de adăpost,

de refugiu, e valabil numai în măsura în care e acoperit de pădure. Pe un munte pleșuv, golas, nu te poți ascunde și n-ai cum să subziști. Pe de altă parte, pădurea propriu-zisă de munte, adică pădurea de brad și alte conifere, pădurea înțumecată, nu oferă multe posibilități de hrana. Sub brad nu crește vegetație, există doar covorul gros de acel anii trecuți. Cu totul altfel este pădurea de deal și de cîmpie, adică pădurea de foioase. Lăsând lumina să pătrundă pînă la sol, ea îngăduie o vegetație abundentă și variată. Sub pădurea de fag, ulm, tei, frasin, stejar, plop, salcie etc. cresc tot felul de plante din care o seamă comestibile. O caracteristică însemnată a pădurii de deal și de ses este apoi abundența pomilor sălbatici, a „pădurefilor“, ale căror fructe ajunse la maturitate depină și păstărate peste iarnă devin comestibile. E plină pădurea românească de meri și peri sălbatici, formînd adesea întinse meriuri și perisuri sau peretuiri, apoi de corni — arbori cu flăcări galbenă, înflorind primul și formînd corneturi și cornătele, de scoruri — în cadrul scorugeturii sau scorăgetului său adăpostit. Horia și Cloșca înainte de a fi prinși — de aluni și de muci, formînd alumăuri și nuceturi, de cireșii sălbăteci, cu cireșe negre și, în multe locuri, și de viață sălbăteci sau lauruscă. Fructul fagului — jirul — are un simbure comestibil, iar din acesti simburi se scoate mai înainte un ulei apreciat. Bureți de fag, sau vineții, mînatările sau hribii, gălbiorii sau urechiușele, bureți lăptosi, sfincioi, ghebele și atîtea alte sururi de bureți și ciuperci, din care o seamă se pot usca, iar altele mura, constituind și constînțe încă un adăos prețios în alimentație. Nu trebuie uitate fructele cădurii — zmeura, murele, fragii, cătrina, măceșele, iar la munte afinele și coacăzile sălbaticice. Să amintim apoi vinatul cădurii cu păr și pene, iepurii, mistreții, căpriorii, iernacile, cocosii de mestecăcăină, sitarii. Să adăugăm faptul, foarte important, că în poienile cădurii și la marginile ei se poate face agricultură și se pot așeza prăsăci, să amintim, în sfîrșit, de rîurile ce străbat cădurea, însenmînd nu numai tot atîtea drumuri lesnicioase, dar oferind, prin peștele lor, și un aliment de predilecție al românilui. Sub raportul apărării, cădura e un excelent abăt, permitînd atacul brusc și acoperind retragerea. Multe din bătăliile însemnate ale înaintașilor noștri s-au dat la adă-

postul pădurii, care nu permitea o desfășurare largă a dușmanului și compensa prin aceasta disproportia de forțe.

Să amintim de lupta hotărtoare de la Posada, din 1330, de aceea din Codrul Crasnei unde a biruit, în 1450, Bogdan Vodă al Moldovei, tatăl lui Stefan cel Mare, de lupta de la Vaslui, cea mai mare băruință militară a românilor, de aceea de la Războieni, unde pădurea a acoperit retragerea, de codrul Cosminului, de Călugăreni. Atât erau de obișnuit înaintașii noștri să lupte la adăpostul pădurii, încât cromarii polon Dlugosz, relatând victoria unui detasament moldovean, la 1422, asupra cavalerilor teutoni, victorie repartată într-o pădure din apropierea cetății Marienburg, în Prusia orientală, arată că moldovenii au ales din adânsă pădurea ca loc al bătăiei, „ca mai ușor să lupte acoperiți de frunziș și copaci, după cum e obiceul și firea neamului lor“ („facilius, ut est mos et natura gentis, tecti, fronde et ligno certaturi“).

Dacă am insistat astăzi asupra pădurilor de deal și șes, este pentru că în îndelungatul mileniu al migratoriilor numărul lor era incomparabil mai mare decât este astăzi, suprafata lor era foarte întinsă, ele acoperind circa 70% la sută din teritoriul respectiv. În aceste păduri de deal și șes și-au găsit în primul rînd refugiații înaintașii noștri. Cind se amunță primejdia, cînd cu ajutorul focurilor aprinse pe mobile sau dezlănuie și al fumului ce se îndălușă în văzduh, se dădea „șfară în tară“, gospodarii suiau în car copiii și femeile și minind dindărât vitele și oile — avuția cea mai deținătoare — se infundau în codri vecini, în care migratori aiștici — hunii, avari, bulgarii, ungurii, pecenegii, cumani și tătarii — învățați cu înținderea slobodă a stepei, se fereau să intre sau intră cu mare grija și fereală, știind că în orice cîmp și în special noaptea pot fi atacați fără veste. Formula „retrageri la munte“ trebuie înlocuită prin aceea a „retrageri la pădure“. Pădurea sau codrul a fost adăpostul nostru în îndelungatul mileniu al migratoriilor; dim această vreme datează vorba veche „Codrul e frate cu românul“, vorbă adeverată. Din nefericire, în ultimul secol și jumătate, românul n-a mai fost frate bun cu codrul, ci frate vițreg, tăindu-l fără socoteala.

Bineînțeles, după ce trecea iureșul năvălirii, după ce se stabilea un „modus vivendi“ cu noii stăpâni, gospodarii ie-

șeau din codri, și-și refăceau casele și bordeiele, în cazul cînd fusese arse de năvălitori. Lemn era din belșug, locuințele se ridicau repede.

În legătură cu „retragerea la pădure“, subliniem faptul că atunci cînd triburile de slavi au ajuns în partile noastre, ei au găsit o numeroasă populație romanică în mare pădure ce se întindea între stepa Bărăganului și aceea a Burzuii, pădure de șes, străbătută de numeroase ape și avînd în cuprinsul ei și o sumă de lacuri și bălti. Impresionantă de numărul mare al acestor români, ei au numit regiunea respectivă Vlașca adică „țara românilor“, iar păduri întinse de la nord de actualii București i-au zis Vlașia care are același înțeles, anume „pădurea românilor“. În legătură cu Vlașca, cu numele acesta semnificativ al străvechiului județ, mărturie a prezenței noastre în cîmpia acoperită de codri din stînga Dunării, credem că e necesar ca la numele județului Ilfov să se adauge neapărat și acela de Vlașca, spre a se numi în viitor Ilfov-Vlașca, aşa cum alte județe ale țării se numesc Caraș-Severin și Bistrița-Năsăud.

Obiceiul de a căuta adăpost în pădure, în vreme de război sau de pradă, a dăinuit la noi și după întemeierea statelor, încă multă vreme. Într-un document din 1617, septembrie 26, de la Radu Mihnea, pe cînd domnea în Moldova, citim: „Cînd au fost leși în ţara domniei mele, țara totă fugise în codri“. Iar în Muntenia, în epoca brîncovenescă, un călător relevă mulțimea pădurilor de deal și șes și sapturii că satele și târgurile sănt înconjurate de păduri, în care locuitorii se refugiază găsind adăpost, la vreme de primejdie“.

Istoricul român modern are înaintași cu prestanță: anticii, cronicarii și istoricii epocii precedente. „Istoricii antică au fost de totă mîna. Unii lăudau trecutul. Alții erau curteni, oameni de casă, ridicau osamente împăratului din vremec lor. În fine, unii au încercat să fie obiectivi. Așa au fost Tacit, autorul acelui principiu fundamental, „Sine ira et studio“. Salustiu, iar dintră greci, Tucidide. Am învățat multe și de la cronicari, ei constituind și rămînînd una din tre lecturile mele preferate. Miron Costin scria „Nimic nu strică credința celor ce scriu letopisetele ca fățăria, cînd

veghe voia unuia și coboară lucru cu hulă altuia“. Giurescu rosteste adesea acest pasaj din Miron Costin ca pe un text de incantatie. „*Neculce este și el o pasiune. Cronicarii m-au întarit în dragoste de țară. E o mare delectare limba în care au scris Costin, Neculce, Radu Popescu. Plină de miez, clară, exactă. Cronicarii mi-au adîncit și ei convingerea despre intia îndatorire a istoricului: rostirea adevărului*“.

„*Nimica nu strică credința celor ce scriu letopisetele ca fățuria, cind veghe voia unuia și coboară lucru cu hulă altuia*“.

Constantin C. Giurescu se încadrează în galeria istoricilor noștri de primă mărime nu doar prin calitatea și dimensiunea operei, ci și printr-o legătura de minte și de suflet cu acumulările înaintașilor. „*Fără munca celor dinainte n-aș fi reușit. Recunoște meritele deosebite ale lui Hașdeu, Xenopol, Onciu, Iorga, Pârvan și ale părintelui meu, recunoșc ceea ce le datorez, ceea ce ne apropie, ceea ce ne separă. Eu am acordat o mai mare atenție istoriei instituționale și culturale decât istoriei politice și diplomatice. M-am interesat, mai mult decât răboiele și tratatele, modelul de viață al poporului, stările de spirit, instituțiile. Si D. Onciu și Xenopol și Hașdeu au pus accent deosebit pe istoria politică, diplomatică și militară. Iorga avea să acorde un loc mai mare instituțiilor și culturii. Pârvan și părintele meu, și mai mult, am mers pe acest drum și mai departe, convins că formele de organizare ale vieții unui popor — instituțiile, deci — și cultura lui, te ajuta să-i înțelegi mai bine și firea și originalitatea. Lucrez împreună cu fiul meu. Sperăm să dăm oamenilor o imagine credințiosă, fidelă a vieții complexe pe care a avut-o acest popor, alcătuind, în cele din urmă o istorie politică, diplomatică, instituțională și culturală*“.

La 13/26 octombrie 1971, profesorul Giurescu împlinea 70 de ani de viață și 52 de activitate ca istoric, primul său articol fiind scris în 1919. Înă la acea dată, opera lui însuma circa 350 de titluri. Giurescu este autorul unei realizări de excepție prin întindere, prin valoare și originalitate. Din ce energii se ridică un edificiu științific de asemenea amplioare? „*Prima condiție e să-ji fie dragă disciplina de care te ocupi. Cind iubești, găsești și timp și energie. Apoi,*

într-o evoluție normală, pe măsură ce trec ani, cunoștințele se adună, orizontul se largeste. Perioada cea mai jcundă pentru mine au fost ultimii 10 ani“.

A te realizează în știință istoriei nu e treabă usoară. Cere eforturi mari, capacitate de analiză, de sinteză, cultură filozofică, talent literar și mai cere cîteva vocații. Vocatia de a spune adevărul, vocația de a nu fi lingușitor, vocația de a iubi setea de unitate, de dreptate și de libertate a poporului tău și a tuturor popoarelor. Pretinde, de asemenea, simțul istoriei, simț complicat care presupune înțelepciune, rezistență la mirajul aparentelor, puterea de a răzbate prin intunecimile trecutului, puterea de a sesiza, deopotrivă, valurile, fururile de deasupra și curentii de dedesubt, capacitatea de a discerne între coloanele false și coloanele adevărate pe care se sprijinează epociile și evenimentele. Fără oricare dintre aceste atribuție, creația istoricului are de suferit. Lipsa de rigoare, improvizatia mai ales coboară mult importanța unei opere istorice. „*Vasile Pârvan avea în cel mai înalt grad calitatele necesare istoricului. Era un savant dublat de un erudit, de un filozof și de un literat. În general, istoria e o disciplină foarte dificilă. Latinii spumeau: „De mortuis nihil nisi bene“ (Despre morți, nimic decât de bine). În acest caz, despre morți, nimic decât de bine, despre cei vii, persoane orgolioase și iritabile, nimic să-i nemulțuimăscă; atunci cind și despre cine să mai spună bietul istoric adevărul. Eu aş modifica dictonul latinesc: „De mortuis nihil nisi vere“ (Despre morți nimic decât adevărul). Astfel l-aș transforma. În fața mormântului să se spună „nihil nisi bene“, pe urmă, judecata istoricului să fie dreaptă. Istoria contemporană e și mai grea, mai delicată. Oamenii sănătății puternic subiecțivi, au interes, antipatiu încă adesea istoricul nu poate spune tot. E ceea mai dificilă de scris, dar se poate. Apoi, cind vrei să scrii istorie contemporană ești lipsit de perspectivă. Chiar zina în care trăim devine istorie. Cind un eveniment s-a isprăvit și începe un altul, primul aparține istoriei. Cele întâmpinate azi dimineață sănătății istorie. Limita de la care începe istoria este momentul prezent. Absența perspectivei îngreunează judecata. Uneori ai impresia că să petrecut un eveniment bun, dar ulterior se dovedește a fi fost o catastrofă. Să ne amintim în ce*

triunf l-au primit englezii pe Chamberlain după semarea tratatului cu Hitler și ce dezastru s-a dovedit a fi pe urmă acel tratat!“

Studiul istoriei nu rămâne fără urmări asupra alcătuirii celui ce-l efectuează vreme atât de îndelungată. Cei ce trăiesc și muncesc reconstituind își îmbogătesc firea, înțelegerea le devine vastă, credința în judecata vremurilor mai sigură, părerile mai îmbelsugate în idei și mai deschise spre părerile altora, dragostea de țară mai puțin emfatică, dar fierbinte și nemărginită. Cei ce navighează prin istorie căutând să-i reconstituie adevarurile, străbatând ca niște judecători drumurile ei întortocheate, ajung să-și făurească idei mult mai precise despre ceea ce este cinstit, drept și de prețuit în trecutul țării lor și în trecutul omenirii. „Studiul istoriei mi-a dezvoltat și mi-a întărit ideea de țară, de pămînt. Ideea că trebuie să-l apărâm, e doar băstina noastră, născută, născută și călăuzită de dreaptă cumpănlire. Este tot ce faci este imperios necesar să pleci de la om și să te întorci înăuși la om. La mănușirea Sfintă Ecaterina de la muntele Sinai (după modelul ei avea să fie ridicată mănăstirea Sinaia) se află un vas cu următoarea inscripție grecească : „Tot ceea ce faci pentru time, pieră odată cu time, numai ceea ce faci pentru alții, aceea rămîne“. Cu acest adevăr te deprinde și învățătura istoriei. Dacă fiecare să-ar gîndi la acest adevăr și ar trăi în armonie cu el, ar exista mult mai multă omenie pe pămînt. Adevărul de mai înainte este legat și de învățătura creștină și de etica lui Kant, dar importante nu sunt legăturile lui, ci el, adevărul, care ar trebui înscris pe frontoul tuturor școlilor și în programul tuturor partidelor politice. Într-un campus american am văzut undeva înscrătat : „Când vei părăsi această universitate caută să fii folositor familiei tale, națiunii tale și umanității“. E o normă de existență care se trage din cea de mai înainte, dătătoare de sens vietilor noastre, fiind la care ajungi cercetând și istoria. Studiul istoriei te convinge că nu se poate trăi adevărat fără să dai viații tale un sens în deplină armonie cu aspirațiile neamului și ale umanității“. Giurescu e un om marcat de studiul îndelungat și migălos al istoriei. La 76 de ani cînd îl vedeam

iarăși fără să știu că va fi pentru ultima dată, genunchii și spatele nu i se incovoiaseră, privirea și cugetul îi erau limpezi, punctele lui de vedere înnobilate de o vastă înțelegere defilau transant pentru ori contra, era o personalitate somptuoasă fără schimboșeli. Viața nu s-a purtat cu el cu mănuși, cum se poartă, dacă se poartă ea vreodata așa, mai degrabă cu cei usurati. Giurescu a știut să treacă fără văicarelli, cu temeritate, peste toate încercările unor vremuri dure. Nu este iertător sau neierător cu evenimentele care l-au lovit fără să-l rostogolească, vrea doar să le înțeleagă și are judecata neîntepenită, neîngădita, nealunecoasă, ci șicură și călăuzită de dreaptă cumpănlire. El greu de amăgit, pătrunde mult dincolo de vederea comună, cîntărește sobru, e mereu frămintat de destinul nostru, al românilor. Meditând la cele întîmpilate în istoria dinaintea vietii lui și din timpul vietii lui, Grigore Ureche zicea despre români că au fost asezăți „în calea răutăților“. După mai bine de 50 de ani de studiere a istoriei neamului, Constantin C. Giurescu propune următoarea imagine succintă : „România, popor care s-a luptat veacuri de-a rîndul, în condiții grele, să-și apere știința, adică limbă, obiceiurile, pămîntul, personalitatea. Popor care a luptat în același timp pentru libertate națională și dreptate socială. Popor care a avut multe de suferit pentru supraviețuire, dar care datorită simțului său politic exceptionál a reușit să nu fie niciodată distrus statul de la întemeiere pînă în prezent. A știut să-și postreze integritatea cu ascuțîșul minijii și cu ascuțîșul sabiei. România au fost singurii care și-au menținut statul, și nu întîmplător, singurii din sud-estul european. Popor care în momentele când s-a putut exprima a produs valori însemnate în știință, tehnică, artă și literatură umanității. În aceasta și constă valoarea unui popor. În contribuția originală adusă omenirii prin știință, tehnică, artă și literatură sa.“

Intr-o operă de istorie se poate descoperi portretul istoricului, se observă atribuibile gîndirii și firii sale, ea evocă pe lîngă atîtea epoci, scene, personaje, dacă e cu adevărat opera de istorie, și chipul autorului, capacitatea și experiența lui, caracteristicile și dimensiunea personalității. În opera lui Constantin C. Giurescu e sculptată

fintă neobosită și luptătoare a profesorului, rigoarea și hărnicia omului care pornește de la aşchii de adevăr pentru a alcătuī din ele lingouri de adevăr, finea lui de învățat versat care nu escaladează muntele trecutului decât pe drumuri ferme, pavate de alții și de el, cu dovezi asezate unele lîngă altele ca dalele de mozaic. O pagină scrisă de Giurescu e ca un ciorchine plin de suc, are densitate, idei și argumente împletești strîns, iar detașarea și în același timp sentimentul de bun român transpare fără ostentatie din fiecare rînd. Stilul sau e sobru fără pudoabe și împede, el, făcindu-și datoria față de substanța textului, adică lăsînd-o în primul rînd pe ea să stîrnească adezuni și convingeri. Istoricului, zice Giurescu, nu-i este permis să uite nici de cititor. „Tot ce-i spui cititorului să fie bine gîndit, împede exprimat, bob numărăt, incit să-l convingi și să-l ajuti să înțeleagă“.

În camera de lucru a profesorului Giurescu, cărțile tapetează trei pereti. Am văzut culegeri de documente de înaltă valoare despre istoria românilor. Are probabil una dintre cele mai solid constituuite biblioteci de istorie. Atunci cînd afirmă ceva, profesorul are obiceiul să arate spre carteia în care se argumentează lucrul acela, sau o aduce, o deschide și-ți citește paragraful lămuritor. Cărțile scrise de el sunt legate pentru uz propriu într-un fel special. Fiecare pagină tipărită e urmată de pagină albă. Pe cea din urmă trece adnotările ulterioare cu ocazia unor lecturi successive sau cu prilejul revenirilor, a restudierii anumitor capitulo. În acest mod, consideră profesorul, se alcătuiește mai ușor ediția următoare. De la începuturile activității de istoric și pînă acum, ideile, gîndurile, punctele de vedere ale lui Giurescu n-au avut simuzitați neașteptate, el n-a trebuit să se dezică ori să rectifice afirmațiile făcute în timpul precedenții. N-a lingusit niciodată conchintura, dăruiindu-se pentru desăvîrșirea adevărului fie cărei epoci sau perioade cercetate. De evoluat însă a evoluat. De adîncit, a adîncit. Avea să înțeleagă treptat importanța factorului economic pentru istorie, să acorde semnificația cuvenită acestui element. Dar avea să observe că factorul economic nu e în măsură să explice chiar totul, anumite evenimente, acțiuni, stări afective nepuțind fi trecute decât în mod abuziv în contul său. „Gelozia și ura,

energia destul de frecvent întîlnite în desfășurarea evenimentelor din unele epoci ale istoriei, nu admit mereu explicații de ordin economic. Nu sunt de părere nici că prima cruciadă ar fi fost determinată exclusiv de factori economici. Dar, în general, nu mi-am schimbat părerile în decursul timpului. Cred și acum, așa cum credeam cu cincizeci de ani și mai bine în urmă, că datoria istoricului e să rostească mereu adevărul“.

Timp de doi ani profesorul Giurescu a tînuit un curs despre aspectele neelucidate sau controversate din istoria românilor, prelegerile urmînd să apară în volum. „Un singur exemplu: raporturile noastre cu Imperiul otoman. Au fost acreditate fel de fel de exagerări, omisiuni-șe, în schimb, latura pozitivă. În secolul 18, grăjile spiritului lui nostru politic, dar și atitudinii Imperiului otoman, am scăpat de primejdia de a ne fi împărtîță Tara. S-a exagerat apoi comentîndu-se extremitatea de sever raporturile economice din tre noi și ei. Turcii ne-au luat, într-adevăr, multe biruri, banii veneau însă tot de la ei și îndîcă le vinea de numeroase mărfuri doar cu 10–15 la sută mai ieftin decât preturile pieței internaționale de atunci“.

Chiar și cei mai importanți dintre istorici pot comite inexactități, greu de corectat ulterior grătie girului numelui lor. Asemenea inadvertențe ajung cîteodată în substanța unor opere de artă, de întinsă circulație, cu subiect istoric. „Filmele de acest gen care se fac la noi sănătățile veniente. O parte dintre ele au fragmente reușite, dar se mai întîmplă din cînd în cînd să împrăștie, să înrădăcineze cîte un lucru neadevărat. Așa ceva am observat în filmul Mihai Viteazul. Există în cuprinsul său secvențe consacrate faptului că Mihai ar fi legat pe țărani de pămînt. E un neadevăr, însă un neadevăr acreditat de Bălcescu. Iată, deci, cum nici un istoric de talia lui Bălcescu nu e infalibil! Dar e oare cinea infalibil pe lume? Oricine poate gresi, numai cei tari au însă curajul să recunoască. Un om puternic își recunoaște greselile, un partid puternic, de asemenea. În rest... Adesea, erorile sănătățile veniente. Prin necunoscere, decât prin comiterea lor“. Profesorul nu exclude posibilitatea să fi greșit și el, dar fără sănătățile.

Fire polemică, Giurescu s-a apărat totdeauna atacind, cu atât mai vehement, cu cît era mai convins de dreptatea lui. Spadasin temut, a ripostat totdeauna puternic împotriva celor ce nu i-au respectat strădanile. Așa a săgetat și în polemică cu Iorga, pe care azi, cu febra stinsă, o comentea astfel: „Poate să fi greșit în polemică împotriva lui Iorga, să fi greșit prin exagerată duritate, presupun că am depășit atunci limită, dar eram ușa de revoltat, încât mi se părea că o ripostă oricără de vehemență nu e decât o datorie. Atacă și munții, atunci când ai dreptate (!), am fost mereu de părere asta. Pînă la urmă n-am ieșit râu din nici o polemică. Nici cu Iorga, nici cu Daicoviciu, fără să mai vorbesc și despre polemicile cu adversari de talie mai mică“.

„Istoria se repetă“, iată o expresie rostită pre tutindeni, la îndemnă oricarei minti, derulantă și demoralizantă, sugerînd undeva zădărmica eforturilor pentru zidirea unei lumi mai drepte și mai bune, odată ce troica istoriei se întoarce periodic și se impotmolăște în approximativ aceleși rîpi. În ce măsură istoria se repetă (?), știința istoriei a ajutat oare omnirea (?), în ce măsură trecutul se decantează în experiența transmisibilă și contribuie la progresul structurilor etice și sociale ale umanității ? „În antichitate, istoria era considerată „învățătoarea vieții“. În vremea noastră, autoritatea ei a scăzut, dar disciplina istoriei răspunde unor necesități ale ființei umane. Istoria constituia ajutăt omenirea. Cunoșcind cele cîte au fost cîndva, ne explicăm mai bine ceea ce se întimplă azi. Trecutul te ajută să crezi în prezent. Chiar în epoci de revoluție, după rupturi, vin perioade când se rezinte nevoia legăturii cu trecutul. Se caută și se evidențiază atunci tot ceea ce a fost parte luminosă, luptă pentru libertate și dreptate. Într-adevăr, experiența nu e transmisibilă. Fiecare generație o dobîndește prin trăire proprie. Totuși, istoria ramâne drumul de urmat pentru cunoașterea ființei naționale, sursă de încredere în capacitatea de supraviețuire și în virtuțile nației și ale umanității. Istoria e în stare să-i ajute pe oameni să evite anumite greșeli. Stricto sensu istoria nu se repetă niciodată. Evenimentele ulterioare nu iau forma exactă a evenimentelor din trecut. O experiență

de fizică repetată în condiții identice va fi mereu aceeași, faptele omenești, nu. Rezultanta, suma lor, nici ea nu e vreodată aceeași în funcție de N factori conjuncturali. Istoria cunoaște similitudini, identități, nu“.

Pentru Giurescu e de neconcepțut un om politic cunoscut mediocreu al istoriei neamului său și al istoriei în general. Cine nu cunoaște istoria unui popor, cine n-o simte, în cine nu bate pulsul strămoșilor, nu face parte din acel popor. Cine nu îndură în suflet toate suferințele înaintașilor săi, acela n-are dreptul să vorbească în numele rînduielilor tării. Pe cine nu-l bate în amintire furtunile care au trecut peste părinții părinților lui, acela nu e un om întreg și va fi șovainelic. În cel ce n-au inviat toti eroii și martirii neamului, pe acesta tăria pămîntului patriei nul va sprijini. „Toți conducătorii noștri de seamă au cunoscut istoria neamului și au iubit-o : Tudor Vladimirescu spunea moldovenilor : „Sîntem de același neam“. Gîndiș-vă apoi la Bălcescu. Bibescu purta uniformă identică cu a lui Mihai Viteazul și s-a închimăt la Mănăstirea Dealului în fața rămăștelor acestuia... Kogălniceanu a fost nu numai un om de stat, dar și istoric. Tovarășul Nicolae Ceausescu are în cabinetul de lucru portretul lui Mihai Viteazul. Programul Partidului Comunist Român începe vegheat de o îmbucurătoare introducere în istorie. Conducătorul politic devine mai înțeles prin cunoașterea aprofundată a istoriei. Simte puterea pămîntului, legea pămîntului, năruințele alor săi. Noi ne-am dat seama la timp că nu se puteau tăia rădăcinile, altfel să ar fi uscat pădurea. Statul român a rezistat de-a lungul veacurilor datorită celor care au avut pămînt și l-au apărat, încercările vremurilor dovedind cine e român, anume cel ce se simte român și lucrează ca român, indiferent de rasă, de origină socială, de nivel cultural“.

Giurescu omagia mereu pe toti cei ce-au luptat, au suferit, au muncit pentru ca nația noastră să trăiască. Mărăturisindu-și credința în om, în valoarea omului, în forța personalității umane, despre care Goethe spunea că reprezentă norocul maxim, Giurescu afirma că personalitatea există indiferent de categorie socială și de rasa „,personalitate are și muncitorul, are și tăranul, are și intelectual-

lul“), și că români au supraviețuit apărîndu-și personalitatea, fără lor intimă.

La începutul primului volum al Istoriei Românilor apărut în 1974, al doilea a fost tipărit în 1976, al treilea aflindu-se în pregătire lucrare care urma să insumeze opt tomuri, sinteză a istoriei politice, diplomatice, militare, economico-sociale, instituționale și culturale, alcătuită de Giurescu-tatăl și de Giurescu-fiu, există pagini dedicate influenței pămîntului asupra istoriei noastre. „*Prin așezarea, înfășurarea și bogăția sa, pămîntul românesc a înruriat considerabil istoria noastră*“. Autorii se referă la urmările favorabile și nefavorabile ale geografiei asupra destinului național. Întrebîndu-l odată pe Giurescu dacă istoria românilor ar fi putut să fie altfel decât a fost, profesorul avea să-mi răspundă : „*Dacă munții Carpați ar fi dat roată granitelor ţării noastre, ori de-ăși fi fost cum sănt Pirineii între Spania și Franța, numai atunci istoria românilor să fi desfășurat probabil altfel*“.